

UOT: 331.5

**ƏRZAQ MƏHSULLARININ RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİYİNİN
BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ**

F. T. ƏHMƏDOV

AKTN Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı Elmi Tədqiqat İnstitutu

Məqalədə məhsul istehsalının rəqabətqabiliyyətliliyinin nəzəri aspektləri araşdırılır, rəqabət mühitinin formalaşdırılmasında dövlətin rolu tədqiq edilir. Müəllif ərzaq məhsulları istehsalının səmərəliliyi üzrə mövcud problemlərə toxunur və rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edən təkliflər irəli sürür.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə iqtisadi inkişafın yüksəlişini təmin edən amillər sırasında rəqabət mühitinin stimullaşdırılması və inhisarlaşmanın qarşısının alınması ön plana çəkilməlidir. Bazar iqtisadiyyatının bütün mərhələlərində dövlət tərəfindən həyata keçirilən rəqabət mühitinin stimullaşdırılması tədbirləri kapitalizmin mövcud olduğu ilk dövrlərdən həyata keçirilmişdir. Göründüyü kimi, müasir şəraitdə inhisarçılığın qarşısının alınması azad rəqabət mühitinin dəstəklənməsi baxımından dövlətin qarsısında duran ən mühüm vəzifələrdən biridir.

Ərzaq bazarında antiinhisar qanunvericiliyinin keyfiyyətli şəkildə reallaşdırılması iqtisadi sabitliyin formalaşmasında, əmtəə bazarlarının keyfiyyətli məhsullarla təmin olunmasında və yerli istehsalçıların hüquqlarının qorunmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ərzaq bazarında rəqabət mühitinin qorunması ilə bağlı qəbul edilən antiinhisar qanunvericiliyi inkişaf etmiş ölkələrdə kifayət qədər yayılmışdır. Bu baxımdan inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə antiinhisar qanunvericiliyinin özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri mövcuddur. Belə ki, ABŞ-da qəbul edilən antiinhisar qanunvericilik sistemindən fərqli olaraq, Avropa ölkələrində inhisarçılığın qadağan olunması və eyni zamanda bu proseslərin qarşısının alınması ilə bağlı məhkəmə qərarları əsas amil hesab olunur. İnkişaf etmiş ölkələrdə antiinhisar xidmətlərinin qarşısında duran ən mühüm vəzifələr inhisarçılığın qarşısının alınması və əsas rəqabət mühitinin stimullaşdırılması ilə bağlıdır. Bu vəzifələr aşağıdakılardır:

- antiinhisar qanunvericiliyinə əməl edilməsi baxımından dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi;
- inhisarçı fəaliyyətli qeyri-qanuni rəqabət meyillərinin məhdudlaşdırılması.
- dövlət antiinhisar xidməti aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:
- əmtəə bazarları və mühitin inkişafı haqqında yerli idarəetmə orqanlarına, eləcə də aidiyyəti üzrə dövlət təşkilatlarına dövrü olaraq hesabatlar verir;

- əmtəə bazarında mübadilə sferasının inhisarlaşmasına qarşı zəruri tədbirlər hazırlayır və həyata keçirir;
- təsərrüfat subyektlərinin ləğv edilməsi, yenidən təşkili, yaradılması ilə bağlı antiinhisar qanunvericiliyinin tələblərinə əməl edilməsinə nəzarət edir.

Bazar iqtisadiyyatlı bütün dünya ölkələrində dövlətin antiinhisar tənzimləyici vasitələri kifayət qədər geniş tətbiq edilir və azad sahibkarlığın inkişaf etdirilməsində, bazarın və bütövlükdə iqtisadiyyatın liberallaşmasında ön mühüm istiqamətlərdən birini təşkil edir. Ölkənin ərzaq bazarında sərbəst rəqabət mühitinin qorunması ilə bağlı dövlət tərəfindən həyata keçirilən qanunvericilik aktları və iqtisadi tənzimləmə vasitələri, ilk növbədə bu və ya digər təsərrüfat subyektlərinin bazarda hegemon mövqə tutmasının və qiymətin səviyyəsinin süni şəkildə qaldırılmasına istiqamətlənmiş tədbirlərin netrallaşdırılmasına istiqamətlənir. Aparıcı təsərrüfat subyektləri, bir qayda olaraq, ərzaq bazarlarında qiymətin yüksəlməsi və məhsulların bu və ya digər şəkildə süni qıtlığını yaratmaq məqsədilə həmin məhsulların tədavüldən çıxarılması prosesini reallaşdırırlar. Bu isə son nəticədə istehlakçıların maraqlarına mənfi təsir göstərir və istehlakçılar məhsul əldə etmək üçün daha artıq vəsait xərcləməli olurlar.

Ərzaq bazarında rəqabət mühitinin tənzimlənməsi və antiinhisar qanunvericiliyinin tətbiq edilməsi ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər sistemində ərzaq bazasının bir sıra segmentləri üzrə qiymətlərin liberallaşdırılmasını əhatə edən müvafiq qiymət siyasətinin reallaşdırılması da mühüm rol oynayır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, xüsusilə ərzaq bazarlarında böhranlı tendensiya, yəni qiymətlərin kəskin artımı və həmin artımın daxili və xarici mühit amillərindən qaynaqlandığı şəraitdə dövlət tərəfindən zəruri iqtisadi tənzimləmə vasitələri də hərəkətə gətirilir. Bu tədbirlər daha çox hallarda qısamüddətli xarakter daşıyır. Lakin bununla belə, ərzaq bazasının süni qiymət artımından mühafizə edilməsi ilə bağlı orta və uzunmüddətli antiinhisar tənzimləmə siyasəti də

həyata keçirilir ki, bu siyasətin də prioritet istiqamətlərinə aşağıdakılar daxildir:

- ərzaq bazarında azad rəqabət mühitinin stimullaşdırılması;
- ərzaq bazarında inhisarçılığa qarşı fəaliyyət göstərən strukturların işinin təşkili;
- daxili bazara xarici istehsalçıların buraxılmasına nəzarət.

Ərzaq bazarında rəqabət mühitinin qorunmasının ən mühüm istiqamətlərindən biri də istehsal və tədavül sferasında paralel strukturların formalaşmasına təşkilati və iqtisadi köməyin göstərilməsidir. Daha doğrusu, tədavül strukturlarının parçalanması, yəni müxtəlif səviyyələrdə və müxtəlif məkan şəraitində fəaliyyət göstərməsi və genişləndirilməsi bu və ya digər təsərrüfat subyektinin inhisarçılıq meyillərinin qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır. Ərzaq bazarında inhisarçılığın qarşısının alınması, xüsusilə xaricdə istehsal olunmuş məhsulları ölkəyə gətirən təsərrüfat subyektlərinin inhisarçı maraqlarına zərbə vurmaq məqsədilə, dövlət tərəfindən qıtlıq təşkil edən məhsulların istehsalının genişləndirilməsi vasitəsilə həyata keçirilir. Başqa sözlə, həmin məhsulların əvəzediciləri və yaxud eyni məhsulların ölkədə istehsalı üzrə təsərrüfat fəaliyyətinin genişləndirilməsinə istiqamətlənmiş zəruri tədbirlər geniş formada stimullaşdırılır.

Ərzaq bazarında rəqabət mühitinin stimullaşdırılmasına yönəldilmiş dövlət tədbirlərinə, ilk növbədə, xarici investisiyaların cəlb edilməsi əsasında ərzaq məhsulları istehsal edən təsərrüfat subyektlərinin formalaşması və onların ərzaq bazarında xüsusi çəkisinin genişləndirilməsinə istiqamətlənmiş tədbirlər də aid edilir.

Müasir şəraitdə kənd təsərrüfatının inkişafı bir çox mühüm problemlərin kompleks həllindən asılıdır. Buraya aqrar sahədə böhranın aradan qaldırılması ilə yanaşı aqrar münasibətlərin və onun strukturlarının yeniləşdirilməsi, təkmil bazar infrastrukturunun formalaşdırılması aid oluna bilər. Bu problemlərin uğurlu həlli kənd təsərrüfatının rəqabətə davamlılığının artırılmasına xidmət edir.

Rəqabətə davamlılıq nəzəri baxımdan mürəkkəb kateqoriya olub özündə tədiyyə qabiliyyətini, təsərrüfat subyektlərinin maliyyə dayanıqlılığını və bazarda mövcud rəqabətin yeri və vəziyyətini əks etdirməklə bütövlükdə iqtisadiyyatın bütün tərəflərini xarakterizə edir. Bu sahədə qəbul olunmuş qanunlar kənd təsərrüfatının inkişafına, rəqabət üçün bazar şəraitinin formalaşdırılmasına xidmət edir. Ərzaq bazarında rəqabət sahibkarlıq fəaliyyətinin ədalətli üsullarla aparılmasına hüquqi zəmin yaratmalı, məhsul istehsalçıların, satıcıların, digər subyektlərin fəaliyyətinə xələl gətirməməlidir. Ərzaq bazarında aşağıdakı hərəkətlər haqsız rəqabət hesab olunur:

- rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinin təqlidi və nüfuzdan salınması;

- rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilə;

- haqsız sahibkarlıq fəaliyyəti;

- bazar münasibətlərində ədalətsiz üsullara üstünlük əldə etməyə yönəlmiş digər fəaliyyət növləri.

Aqrar sektordakı rəqabət və onun struktur göstəriciləri həmin sahədə rəqiblərin qabiliyyətindən bilavasitə asılıdır. Bazar əmtəə istehsalçıları arasında rəqabəti tənzim edərək, həm də buna müvafiq olaraq onların rəqabət qabiliyyətini müəyyənləşdirir. Əmtəə istehsalçıları mövcud resurslardan düzgün istifadə etməklə bir-biri ilə qiymət və qeyri-qiymət amilləri üzrə rəqabət aparırlar. Beləliklə, rəqabət bazar iqtisadiyyatı şəraitində özündə istehsalçıların daha çox alıcı əldə etmək istəyi kimi çıxış edir. Bu da öz növbəsində rəqabət qabiliyyətini əks etdirir. Açıq rəqabət rəqiblərin birtərəfli qaydada əmtəə və xidmət realizasiyasının qarşısını alır və onlar istehlakçılara lazım olan əmtəə və xidmətləri istehsal etməyə vadar olurlar. Aqrar sahənin rəqabət qabiliyyətli olması üçün kənd təsərrüfatının durumu istehsalçı və istehlakçıların texniki-texnoloji və digər tələblərinə cavab verməlidir. Məhz bu cəhət rəqabət qabiliyyətini qiymətləndirərkən metodoloji baza rolunu oynamalıdır.

Rəqabət qabiliyyətini ayrı-ayrı ölkələrin iqtisadiyyatı səviyyəsində öyrənən bir sıra qərb iqtisadçıları buna ölkə və şirkətlərin öz əmtələrini reallaşdırmaq qabiliyyəti kimi baxırlar. Digər qrup alimlər isə rəqabət qabiliyyətini resurslardan səmərəli istifadə amili kimi qiymətləndirirlər. Rəqabət qabiliyyəti zəif bazar iqtisadiyyatı şəraitində mövcud olan iqtisadi kateqoriya olduğundan onun obyektı əmtəə müəssisə, sahə, istehsal və ölkə ola bilər. Subyekt isə istehsal və ya əmtəənin keyfiyyətinin yüksəldilməsində maraqlı olan əmtəə istehsalçıları ola bilərlər. Əmtəə, sahə, istehsal, müəssisə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Ona görə də obyektin rəqabət qabiliyyətini öyrənərkən onun digər obyektlərdən hansı xüsusiyyətlərə görə fərqləndiyini araşdırmaq lazımdır. Hər bir obyektin ayrı-ayrılıqda rəqabət qabiliyyəti və onun inkişaf yolları öyrənilməlidir.

Araşdırmalar göstərir ki, ayrı-ayrı bölgələrdə ilk dəfə olaraq yaradılan kəndli (fermer) təsərrüfatlarının fəaliyyəti bir qədər kortəbii xarakter daşımış, bu sahədə xarici ölkə təcrübəsi geniş şəkildə nəzərə alınmamışdır. Məhz buna görə də yaradılan bir sıra kəndli təsərrüfatları səmərəli fəaliyyət göstərə bilməmiş, onların məhsullarının satışından əldə olunan gəlirlər geniş təkrar istehsal üçün zəmin yaratmamışdır. Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, kəndli (fermer) təsərrüfatlarının yaradılması və səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün aşağıdakı prinsiplər əsas götürülməlidir:

- kəndli təsərrüfatlarının yaradılmasında və fəaliyyətində könüllülyün təmin edilməsi;

- kəndli təsərrüfatlarına təsərrüfat fəaliyyətinin təşkilində və öz məhsullarına sərəncam verməkdə tam sərbəstliyin verilməsi;
- kəndli təsərrüfatlarının malik olduqları torpaqların və əmlakın xüsusi mülkiyyətdə olması;
- torpaqların təyinatı üzrə istifadə olunması;
- ətraf mühitin mühafizəsi tələblərinə əməl olunması.

Xarici ölkələrin təcrübəsinə, ölkəmizin mövcud ənənələrinə və torpaq-iqlim xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq kəndli təsərrüfatlarının inkişafını aşağıdakı istiqamətlərə yönəldilməsi əlvərişli hesab olunur:

- taxılçılıq istiqamətli kəndli təsərrüfatları;
- kartof, tərəvəz və bostançılıq istiqamətli kəndli təsərrüfatları;
- meyvəçilik-üzümçülük istiqamətli kəndli təsərrüfatları;
- maldarlıq-ətçilik və maldarlıq-südçülük istiqamətli kəndli təsərrüfatları;
- qoyunçuluq istiqamətli kəndli təsərrüfatları.

Bu istehsal istiqamətli kəndli təsərrüfatları respublikanın ayrı-ayrı bölgələri üzrə iqtisadi və təbii amilləri nəzərə almaqla yaradılmalı və inkişaf etdirilməlidir. Rəqabətə davamlı ərzaq məhsulları istehsalında uğurlu fəaliyyət göstərmək üçün kəndli təsərrüfatlarına tələb olunan torpaq sahələrinin ayrılması, istehsal münasibətlərinin əsaslı təşkili, müvafiq istehsal və sosial infrastrukturun qurulması zəruridir. Digər mühüm bir cəhət kəndli təsərrüfatlarında elmi və texniki nailiyyətlərdən yüksək səviyyədə istifadə edilməsi günün tələbidir. Bu olmadan təsərrüfatlar öz istehsal maliyyə fəaliyyətlərində lazımi nəticələr əldə edə bilməzlər. Kəndli təsərrüfatlarının torpaqla təminatını yaxşılaşdırmaq üçün torpaqların icarəyə verilməsi mexanizmindən geniş istifadə edilməlidir. Çünki, bazar münasibətləri şəraitində yalnız müasir texnika və texnologiya əsasında ixtisaslaşdırılmış iri kəndli təsərrüfatları yetərli məhsul istehsal edə bilər. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, kəndli təsərrüfatlarının səmərəli fəaliyyəti üçün yüksək ixtisaslı və peşə hazırlığına malik olan işçi qüvvəsindən səmərəli istifadə olunmalıdır.

İri kəndli (fermer) təsərrüfatlarının daha da inkişaf etdirmək və rəqabətə davamlı məhsul istehsal etmək məqsədilə bu təsərrüfatlarda əməyin stimullaşdırılması işinin elmi əsaslarla təşkili mexanizminin düzgün qurulmasına nail olunmalıdır. Bunun üçün ilk növbədə təsərrüfatlar istehsal etdikləri məhsulların emalı və satışı ilə əlaqədar məsələləri, əldə etdikləri bütün gəlirlərin formalaşmasını, bölüşdürülməsini və səmərəli istifadə olunmasını müstəqil şəkildə həll etməlidirlər.

Kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı özünün istehsal alətlərinin, texnoloji proseslərin, kənd potensialının spesifikasiyi ilə digər sahələrdən fərqlənir. Rəqabətqabiliyyətin üstünlüyündən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, rəqabətqabiliyyətli sahə özündə keyfiyyətli məhsul istehsal edən intensiv texnologiyayı,

optimal qurğular sisteminin seçilməsini, yüksək ixtisaslaşmış əməkdən istifadəni cəmləşdirir.

Hal-hazırda ölkəmizin kənd təsərrüfatında heç də bütün sahələr bu parametrlərə cavab vermir. Lakin ümumilikdə götürdükdə ölkədə kənd təsərrüfatı sənaye sahələri ilə müqayisədə daha rəqabətqabiliyyətli görünür. Zaman keçdikcə iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi aqrar istehsalda da əmək tutumlu sahələrin daha çox elm tutumlu sahəyə çevrilməsi prosesi baş verir. Elə onun nəticəsidir ki, hazırda ABŞ, Yaponiya və inkişaf etmiş Avropa ölkələrində sosial-iqtisadi inkişaf, əhəlinin həyat səviyyəsi, istehsalın rəqabət qabiliyyətliliyi, məşğulluğun təmin edilməsi və s. göstəricilər təbii sərvətləri zəngin olan əksəriyyət ölkələri geridə qoyurlar.

Yerli istehsalın daxili bazarda rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsində idxalın məhdudlaşdırılmasına yönəldilmiş tədbirlər mühüm rol oynayır. Lakin bu tədbirlərin həyata keçirilməsi hər bir halda ölkənin iqtisadi durumunu və beynəlxalq ticarət qaydalarını nəzərə almaqla reallaşdırılmalıdır.

Rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalını təmin edən texnologiyaların istehsalat tətbiqi bir sıra digər amillərlə, xüsusilə təsərrüfatların maliyyə vəziyyəti ilə sıx bağlıdır. Bu məqsədlə maliyyə sektorunda aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

- xüsusi fondların yaradılması və rəqabətqabiliyyətli sahələrə güzəştli kreditlərin verilməsi;
- dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərdən istifadənin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi;
- pul-kredit və qiymət siyasətinin təkmilləşdirilməsi;
- sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulları qiymətləri arasındakı uyğunsuzluğun aradan qaldırılması;
- dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına texniki resursların güzəştli qiymətlərlə satışının həyata keçirilməsi;
- istehsal olunan məhsulların dövlət sifarişinin müəyyən edilməsi;
- təsərrüfatların rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsində bazar amilləri mühüm rol oynayır. Bu amillər aşağıdakılardan ibarətdir:
- aqrar bazar infrastrukturunun təşkili, müasir informasiya təminatı;
- satış sisteminə, bazarın təşkilatı strukturunda vasitəçilərin, ticarət-tədarük
- təşkilat formalarının inkişafı;
- emal, keyfiyyətin yüksəldilməsi, çeşidləmə, qablaşdırma və ölkə əhalisinin tələbatının ödənilməsinə xidmət edən sferalara investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması.

Aqrar bölmədə təsərrüfatların rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsində keyfiyyətin idarə edilməsi başlıca amillərdən biridir. Keyfiyyətin idarə edilməsi üzrə dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlər sisteminin əsas istiqamətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- beynəlxalq standartlar sisteminə uyğun keyfiyyətin idarə edilməsi sisteminin normativ hüquqi bazasının hazırlanması;
- keyfiyyətli məhsul istehsalı üzrə ixtisaslaşmış təsərrüfatların təşkili;
- mütəmadi olaraq standartların işlənməsi, keyfiyyətsiz məhsulların müəyyən edilməsi üzrə proqnozların tətbiqi;
- ölkənin regionlarında kənd təsərrüfatı məhsullarının sertifikatlaşdırılması, keyfiyyətə nəzarət mərkəzlərinin yaradılması.

Bütün bunlar deməyə əsas verir ki, keyfiyyətin idarə edilməsi predmeti yalnız mikro səviyyədə deyil, dövlətin həyata keçirdiyi ardıcıl kompleks tədbirlər nəticəsində öz həllini tapmalıdır.

Dünyanın qabaqcıl, inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, hal-hazırda rəqabətqabiliyyətinin qiymətləndirilməsində 100-dən çox göstəricidən istifadə olunur. Bu göstəriciləri ümumi şəkildə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- ölkənin iqtisadi potensialı və ümumidaxili məhsulun artım tempi;
- istehsalın iqtisadi səmərəliliyi;
- elmi-texniki tərəqqi və onun istehsala tətbiqinin mövcud vəziyyəti;
- beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirakı;
- daxili bazarın tələbləri və dinamikası;
- maliyyə sisteminin çevikliyi;
- dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi;
- əmək resurslarının ixtisaslaşması;
- əmək resursları ilə təminolma səviyyəsi və s.

Qeyd olunan dəstəricilər ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətini ümumi cəhətdən xarakterizə edir. Bu göstəricilərlə yanaşı ölkənin zəruri məhsullara olan tələbatının yerli istehsal hesabına ödənilməsi səviyyəsi, idxalın azaldılması, ixracın artırılması, istehsalın bazarın konyuktur dəyişmələrinə uyğunlaşma qabiliyyəti və s. dəstəricilər bütövlükdə iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətini geniş xarakterizə edir. Oun da qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın qabaqcıl ölkələrinin yüksək iqtisadi inkişafa nail olmasını iqtisadçılar bu ölkələrdə yalnız rəqabətqabiliyyətli iqtisadi bazarın mövcudluğu ilə əlaqələndirmişlər. Onlar bunu həm də ölkələrin dünya bazarının dinamik inkişafda olan tələblərinə çevik şəkildə uyğunlaşması, milli iqtisadiyyatın düzgün seçimi, yeni məhsul istehsalı, habelə, yeni satış bazarlarına çıxmaq imkanları ilə bağlayıblar.

Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı sahəsində güclü potensial imkanlara, əlvərişli torpaq-iqlim şəraitinə, kifayət qədər əmək ehtiyatlarına və mühüm coğrafi mövqeyə malik Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsullarına və sənayenin xammala olan tələbatının ödənilməsi üçün potensial imkanların reallaşdırılması təsərrüfatların rəqabətqabiliyyəti ilə birbaşa bağlıdır. Araşdırmalar göstərir ki, respublikamızda kənd təsərrüfatı müəssisə-

lərinin iqtisadi nəticələri onların rəqabətqabiliyyətini təmin edə biləcək səviyyədə deyildir. Belə ki, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti üzrə rentabellik səviyyəsi, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı üzrə rentabellik səviyyəsi, balans gəliri, satışdan gəlir aşağıdır. Bütün bunlar təsərrüfatlara dövlət tərəfindən maliyyə yardımlarının edilməsini zəruri edir. Artıq son illər dövlətimiz tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına maliyyə yardımlarının və digər güzəştlərin səviyyəsi xeyli artırılmışdır. Hazırda bütün dünyada ekoloji təmiz məhsul istehsalının artırılması prosesi sürətlə gedir. Ərzaq məhsullarının ekoloji cəhətdən keyfiyyətinin yüksəldilməsi onun rəqabətqabiliyyətinin artması anlamına gəlir.

Kənd təsərrüfatında başlıca istehsal vasitəsi olan torpaq ehtiyatlarının ilbəl azalması intensiv texnologiyaların tətbiqini, o cümlədən istehsal prosesində mineral gübrələrdən, kimyəvi preparatlardan istifadə olunmasını və beləlikdə sahə vahidindən daha çox məhsul əldə edilməsini zərurətə çevirmişdir. Mineral gübrələrin geniş tətbiq edilməsi istehsalın iqtisadi səmərəliliyinə müsbət təsir göstərsədə, bu öz növbəsində istehsal edilən məhsulların ekoloji saflıq dərəcəsini aşağı salır. Bu problem torpaq ehtiyatları məhdud olan ölkələrdə özünü xüsusilə biruzə verir. Qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, keyfiyyət amili heç də həmişə konkret növ məhsulun rəqabətqabiliyyətini müəyyən edən faktor kimi çıxış edə bilmir. Bütövlükdə isə, ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq rəqabətqabiliyyətini müəyyən edən parametrlər sistemində hər bir amilin yeri və rolu dəyişə bilər.

Aqrar sahədə istehsalın iqtisadi səmərəliliyini formalaşdıran amillər dedikdə təbii, bazar amilləri, texnoloji amillər, iqtisadi amillər, qarşılıqlı istehsal əlaqələrinin yeni prinsiplər əsasında qurulması üzrə kompleks məsələlərin həllini nəzərdə tutur. İnkişaf etmiş xarici ölkələrin və son illər ərzində respublikamızın kənd təsərrüfatının inkişafı sahəsində toplanmış təcrübə göstərir ki, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütövlükdə aqrar bölmə və eləcə də ayrı-ayrı müəssisələr, o zaman səmərəli fəaliyyət göstərə bilər ki, konkret vəziyyətdən asılı olaraq onlara müəyyən həcmdə maliyyə yardımı göstərsin və istehsal tənzimlənsin. Belə ki, kənd təsərrüfatının elə özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır ki, bütün aqrotexniki, təşkilati, iqtisadi və texnoloji tədbirlərin yüksək səviyyədə həyata keçirildiyi bir şəraitdə belə müəssisələrin fəaliyyəti səmərəsiz ola bilər. Həmçinin maddi texniki resursların qiymətinin kəskin artdığı bir şəraitdə kənd təsərrüfatı müəssisələri, xüsusilə, özəl təsərrüfatlar istehsalın nəticəsində asılı olaraq öz xərclərini ödəməyə bilər. Bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıların xarici bazarın ziyanlı təsirlərindən lazımi səviyyədə qorunmaması, təminatlı daxili bazarın formalaşdırılmaması

üzündən istehsalın səviyyəsi və səmərəliliyi aşağı düşməklə böhranlı vəziyyət yaranı bilər. Qeyd olunan bu problemlərin qarşısının alınmasının əsas mənbəyi sahibkarlıq müəssisələrinə zəruri dövlət dəstəyinin göstərilməsidir. Bu istiqamətdə dövlətimizin son illər həyata keçirdiyi tədbirlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Aqrar sahədə mövcud iqtisadi durumun təhlilindən belə qənaətə gəlmək olur ki, islahatlar nəticəsində əldə olunan uğurlar və gələcəkdə aqrar sahədə bazar münasibətlərinin normal inkişafı respublika iqtisadiyyatında aşağıdakı problemlərin nə dərəcədə əlvərişli həllinə nail olunmasından asılıdır:

- aqrar sahədə dövlət sifarişinin strateji məhsullar üzrə təminatlı dövlət kontraktları ilə əvəz olunması, kənd təsərrüfatı məhsulları qiymətinin tələb və təklif əsasında formalaşması, bütün istehsal subyektlərinə xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmağa icazə verilməsi;
- aqrar sahədə təsərrüfat əlaqələrinin qurulmasında yeni strukturların, xüsusilə kommersiya banklarının, əmtəə və fond birjalarının yaradılması və

onların aqrar sahədə bazar infrastrukturunun formalaşmasına təsirinin güclənməsi;

- daxili bazarda aqrar sahə məhsulunun hərəkətinə qoyulan məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması və kənd təsərrüfatında təsərrüfatçılığın müxtəlif formalarının inkişafına şərait yaratmaqla iqtisadiyyatın inhisarsızlaşdırılması və aqrar sahədə rəqabətin stimullaşdırılması;
- daxili və xarici bazarların tələbləri əsasında kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılması, maliyyə sahəsində müxtəlif xidmətlərin göstərilməsi istiqamətində aqrar bölmənin strukturunun yenidən qurulması;
- aqrar sahədə dövlət tərəfindən səmərəli sosial müdafiə sisteminin yaradılması və həyata keçirilməsi;
- istehsal böhranı şəraitində mövcud olan inflyasiyanın qarşısını almaq məqsədilə aqrar sahədə sərt pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsi, makroiqtisadi, o cümlədən maliyyə sabitliyinin yaradılması.

ƏDƏBİYYAT

1. 2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə ehtibarlı təminatına dair "Dövlət Proqramı". 2. "Yeyinti Məhsulları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 3. Salahov S.V. "Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri" Bakı-2004. 4. Əliyev R. "Aqrar bazar və ərzaq təhlükəsizliyi məsələləri" Bakı 2003. 5. Ərzaq təhlükəsizliyi üzrə informasiya sistemi, №4, 2007. 6. Abbasov A.F. "Ərzaq təhlükəsizliyi" Bakı-2007. 7. Xəlilov H. "Milli ərzaq təhlükəsizliyi, qloballaşma meyilləri" Bakı -2001. 8. Balayev R.Ə. "Urbanizasiya: şəhər iqtisadiyyatı və ərzaq problemi" Bakı, Elm 2007.

Некоторые вопросы конкурентоспособности продуктов питания

Ф.Т. Ахмедов

В статье, исследуются теоретические аспекты конкурентоспособности производства продуктов. и рассматривается роль государства в формировании конкурентной среды. Автор затрагивает проблему экономической эффективности производства продуктов питания. Даны предложения, которые имеют важные значения для повышения уровня конкурентоспособности.

Ключевые слова: пищевые продукты, конкурентоспособность, эффективность, государство.

Problems of competitiveness of food products

F. T. Ahmadov

Theoretical aspects of competitiveness of production, the role of state in competitive environment is researched in the article. The author, touches the current problems of efficiency of production and puts forward offers to increase the competitiveness of food products.

Key words: food, product, competitiveness, efficiency, state